

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПАТЕНТНОГО ПРАВА США ТА ФРН, РФ, УКРАЇНИ ЩОДО ВИНАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОМП'ЮТЕРНОЮ ПРОГРАМОЮ (АЛГОРИТМОМ)

Ольга Іванюченко,

викладач Народної української академії, м. Харків

Історія патентного права США свідчить про багаторічну проблему охорони прав на *алгоритми*, які пов'язані з електронно-обчислювальною машиною (далі — ЕОМ) [1–9]. Після того, як було з'ясовано, що алгоритм є об'єктом математики, який віддзеркалює абстрактні ідеї, а останні не є патентоздатними, виникла нова проблема, — спроба охорони прав на *програми*, які пов'язані з ЕОМ (вихідного тексту та/або об'єктного коду) [10–16]. Коли було встановлено, що власне програми для ЕОМ, теж не є патентоздатними, виникла нова проблема, — охорона патентним правом *винаходів*, пов'язаних з ЕОМ (тобто технічних рішень, пов'язаних з математичними та логічними рішеннями). І це не є простою заміною термінів, адже останні відображають види певних об'єктів у технічній сфері чи у сфері прикладної математики, інформатики. Означена проблема не є однорідною за змістом, тому, необхідно чітко розмежувати нібито єдину проблему, щодо охорони патентним правом винаходів, пов'язаних з комп'ютером (за термінологію проекту Директиви ЄС 2002 року) [17], — на дві. *Критерієм* такого поділу є об'єкт охорони: (1) це охорона патентним правом винаходів, пов'язаних з алгоритмом; (2) охорона патентним правом винаходів, пов'язаних з комп'ютерною програмою, точніше, вихідного тексту та/або об'єктного коду фіксованого та зчитуваного ЕОМ, де останній керує роботою ЕОМ.

Вирішення цієї проблеми потребує продовження дослідження в напрямі *співвідношення* понять *відкриття* та *винаходу*. Саме під таким кутом зору проведемо порівняльний аналіз, з одного боку, патентного законодавства ФРН, РФ, України, а з іншого боку, патентного законодавства США (беручи до уваги особливості різних правових систем).

Метою цієї статті є отримання *критеріїв* розмежування, з одного боку, між алгоритмом і програмою для ЕОМ, а з другого — між останніми об'єктами та класичними об'єктами патентного права США: «способом, продуктом або композицією речовин...» [18]. Для відповіді на основне питання: чи мають винаходи, пов'язані з комп'ютером (1), або винаходи, пов'язані з алгоритмом (2), або винаходи, пов'язані з комп'ютерною програмою (3), або винаходи, пов'язані з об'єктним кодом комп'ютерної програми (4), — лише суто *технічний характер* або *науково-технічний*?

При проведенні порівняльного аналізу патентного права США з патентним правом України, РФ, ФРН виникають труднощі, не так щодо перекладу з однієї мови на іншу, скільки «перекладу» з однієї системи права, пандектної, на систему права прецедентну. Вирішувати цю проблему варто керуючись нормативними визначеннями понять у законодавстві США, з одного боку, та в законодавстві України, РФ, ФРН, з — другого.

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

Як відомо, поняття повинно визначатися через певну сукупність суттєвих ознак, де кожна з них є необхідною, а всі разом — достатніми [19, 257]. Виняток з такого визначення хоча б однієї ознаки вносить *невизначеність* і безпідставно *розширить коло об'єктів*, на які в такому разі поширяться це поняття. Тож, загальні визначення понять є недостатні — необхідні додаткові. Перші, зазвичай, розміщують в законі, другі — в підзаконних актах.

З позиції пандектної системи права під *принциповою* патентоздатністю мають на увазі *визначення* основного критерію поняття, наприклад, для винаходу (технічного рішення), хоча і достатньо широкого, але *загального* [20, 86]. Ще І. Хейфец писав, що такі «загальні» визначення понять як, наприклад, на той час (1924 рік), «прогресивне рішення технічного завдання», «страждають повною невизначеністю» [21, 8–9].

Загальним визначенням понять протиставляють визначення, так званих, *однозначних* понять, про які писав ще К. Яічков. На думку відомого вченого, однозначні поняття винаходу бажані й, на відміну від загальних понять, вони характеризуються тим, що повинні відповідати таким вимогам: «Для того щоб слугувати меті винахідницько-правової охорони, закон має містити *або* таке однозначне визначення винаходу, до складу якого входили б *усі* необхідні ознаки охоронюваного винаходу (тільки за цієї умови закон може мати практичне значення), або в цьому законі, *поряд* з визначенням загального поняття винаходу, мають бути дані вказівки, які винаходи, за якими саме ознаками вони охороняються авторськими свідоцтвами та патентами...» [20, 88].

К. Яічков вважав, що ідеальною моделлю легального визначення поняття винаходу є «...*стисла формула, в якій наведені всі ознаки охоронюваного винаходу*» [20, 88]. Далі К. Яічков на-

водить приклад, де є визначення охоронюваного винаходу через загальне поняття. Так, в § 101 Закону США (35 USC) як «...винахід охороняються нові та корисні способи, машини, вироби чи композиції речовин або нові й корисні їхні вдосконалення» [20, 88]. Поряд з таким визначенням, у Законі США надані нормативні приписи, які є такими, що *деталізують* ознаки визначенні в загальному понятті.

З огляду на наведені вище положення, перейдемо до пошуку критеріїв розмежування загальних понять винаходу та відкриття, оскільки, *саме ці критерії* сприятимуть пошуку достовірної відповіді на основне запитання: чи мають винаходи, пов'язані з алгоритмом і програмою для ЕОМ *технічний або науковий характер?*

Відомо, що патентним правом України (як й УРСР), РФ (як і СРСР), відкриття не охороняється, бо під відкриттям розуміють «...встановлення невідомих раніше, але *об'єктивно існуючих закономірностей*, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни в рівень наукового пізнання» (ст. 457 Цивільному кодексі України [22] (далі — ЦК України)). Таке саме легальне визначення поняття «відкриття» було в СРСР (п. 10 Положення про відкриття, винаходи та раціоналізаторські пропозиції) [23]. Не можна мати виключне право на об'єктивно існуючі закономірності, властивості та явища матеріального світу, наприклад, на закони Ньютона, Ома, на таблицю множення, математичну формулу тощо. З тих же підстав не можна отримати виключне патентне право й на математичний алгоритм, як на об'єкт винаходу, поряд з пристроєм і способом.

Що ж до об'єкта, який є сукупністю технічних ознак і нетехнічних, зокрема, математичних, наприклад, обчислювальний алгоритм, то в межах класичної парадигми патентного права, це теж неможливо. *Зміна парадигми* означала б, що предметом охорони па-

тентного права стає науково-технічне рішення. Патентні відомства тих країн світу, які вже десятиліттями видають патенти на алгоритми (прямо та не ховаючи його за технічні ознаки), фактично, підтверджують, що зміна парадигми в патентному праві їхні країни сталася, хоча офіційно вона не підтверджена. Наприклад, в США виданий патент на «Тач-скрін пристрій, метод і графічний користувацький інтерфейс для визначення команд із використанням евристики» від 20.01.2009 року № US7479949 (зміст патенту: винахід, обчислювальний пристрій включає в себе: сенсорний екран, один або декілька процесорів, пам'яті і програм. Програма включає в себе: інструкція для виявлення одного або декількох пальців контакти з сенсорним дисплеєм...). В Україні: патент на спосіб криптографічного обміну кодами від 16.05.1997 року № 53651 (зміст патенту: спосіб криптографічного обміну кодами між першим комп'ютерним пристроєм (С1) та другим комп'ютерним пристроєм (С2), між першим комп'ютерним пристроєм (С1) та другим комп'ютерним пристроєм (С2) відбувається *підбір алгоритмів захисту* від несанкціонованого доступу).

У законодавстві РФ є новела в ст. 1349 Цивільного кодексу РФ (далі — ЦК РФ), яка проголосила: об'єктами патентних прав є результати інтелектуальної діяльності в *науково-технічній сфері*. Та застереження про те, що «...відповідно до вимог ЦК РФ», зводить цей припис нанівець. Це є приклад, «загального» (досить широкого) визначення чергового поняття. Проте, як видно з тлумачень цієї норми вченими-цивілістами, зміни парадигми в патентному праві РФ офіційно не наступало [24, 318–321]. Відповідно до інших вимог того ж ЦК РФ, об'єктами патентних прав є результати інтелектуальної діяльності *лише* в технічній сфері. Усе це свідчить про певне нерозуміння проблеми чіткого розмежування сфер науки й

техніки, відповідно, і розмежування винаходу та відкриття.

Історично склалося так, що відомі вчені Б. Антимонов, Е. Флейшиц у 1960 році, ще до прийняття сучасних, вищезгаданих нормативних актів, звернули увагу на те, що є *тісний, безпосередній зв'язок* між винаходом (технічним рішенням) та відкриттям (науковим рішенням) [25, 109–110]. У такому разі «відкриття використовуються у винаході», тобто «наукове рішення використовують в технічному рішенні». Б. Антимонов, Е. Флейшиц з цього приводу писали: «...по суті справи, використовуючи відкриття у винаході, автор останнього створює спосіб використання відкриття в будь-якій іншій практичній діяльності. Іноді відкриття придатне до безпосереднього використання для технічної мети. В таких випадках для технічних цілей, більшою мірою, не потрібно інших нових пристосувань, окрім тих, які застосовувалися при науковому дослідженні, що привело до відкриття. Прикладом може бути компас. (...) Існують випадки, коли автор відкриття сам пропонує технічні засоби використання свого відкриття. Відомі випадки, коли відкриття є результатом застосування машин. (...) В останніх випадках автор винаходу й автор відкриття збігаються в одній особі» [25, 109–110].

Певною мірою всі ці випадки можна доповнити ще одним, який не стався в 1960 році, оскільки на той час ще не існувало проблеми щодо охорони патентним правом винаходів, пов'язаних з комп'ютерною програмою (алгоритмом). Тут теж є *тісний, безпосередній зв'язок* між винаходом (технічним рішенням) та відкриттям (науковим рішенням — алгоритмом).

Водночас, Б. Антимонов, Е. Флейшиц правильно виходили з того, що «*відкриття пояснює світ, винахід змінює його*», а це досить різні речі. «Відкриття є виявлення, констатація об'єктивно наявного. Воно завжди на-

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

лежить до складу певної галузі науки як системи знань про ту або ту сферу матеріального світу. Винахід є пропозиція доцільності, «правило» практичної діяльності для досягнення певного результату» [25, 110].

Математичне забезпечення ЕОМ, складається з кола об'єктів науки прикладної математики, а саме: «моделі→метода→алгоритму» → «об'єктного коду». Всі вони зрозумілі (читані) лише людині та є результатом наукових досліджень, належних до певної галузі науки — прикладної математики (інформатики). Всі ці об'єкти прикладної математики, — машино-орієнтовані на об'єктний код, який і управляє роботою ЕОМ. Вони відмінні, з одного боку, і від об'єктів фундаментальної науки математики, і з іншого боку, від технічних рішень [26, 29–39]. В останні десятиліття про алгоритм «забули» та йдеться про охорону прав на алгоритм, але через об'єктний код, який по суті розглядається як технічне рішення.

Основна складність у вирішенні проблеми складається в пошуках *критерію(-їв) розмежування об'єктів*, з яких складається комп'ютерна програма, що управляє роботою ЕОМ, на ті, які є суто *математичними* (результатами прикладної науки), і ті, що є створеними штучно, тобто є *технічними* за характером, адже лише останні за інших відомих вимог щодо патентоздатності можуть бути об'єктами винаходу, пов'язаними з комп'ютером. Саме в цьому сенсі використовуємо терміни технічний, або штучний, (в межах патентного права) та науковий результат (в межах права на відкриття). Також виходимо з того, що інколи наукові результати виникають раніше від технічних і навпаки.

Отож, беручи до уваги вищеописані концептуальні положення проаналізуємо кожен патентну формулу класичного об'єкта винаходу, пов'язаного з комп'ютером, алгоритмом, програмою для ЕОМ, яка містить суттєві

ознаки, що віддзеркалюють, як технічні (штучні) результати творчої діяльності, так і наукові.

У світі складається тенденція в бік розширення кола саме таких об'єктів. У США політика більш ліберальна; видають патенти навіть на метод ведення бізнесу [27], у ФРН, навпаки, — лише на технічні результати, наприклад, «Про контрольний пристрій для експертизи умов» (*BGH X ZB 22/07 — Steuerungseinrichtung for Untersuchungsmodalitäten*) 2009 року [28]. ФРН обстоює класичну позицію: патент видається на «технічні рішення», відповідно до ст. 52 Європейська патентна конвенція.

Як відомо, класичне патентне право континентальної Європи (пандектна та інституційна системи) чітко розмежовують об'єкти винаходу й об'єкти відкриття, а в США їх теж розмежовують, але є і суттєві відмінності.

Насамперед, потрібно зазначити, що в США, як і в континентальній Європі, виходять з того, що *не* справа законодавця давати нормативні (легальні) визначення основним поняттям, на яких базується патентне право, це справа науки. Водночас, помилково виходить і з того, що вони взагалі відсутні в патентному законодавстві США. Так, наприклад, § 100 Глави 10, частини II, Зводу законів США має назву: «Визначення» (вони віддзеркалюють окремі (детальні) правові положення в специфічній формі).

Дослідник патентного права США Х. Форман ще в 1961 році писав, що суди століттями шукали просте правило для визначення патентоздатності винаходу, проте всі спроби залишилися безуспішними. Не вироблено простого, однозначного й універсального визначення патентоздатності винаходу [29, 60]. І в сучасному патентному праві США в цьому питанні змін не настало.

П. Розенберг пише, що в *Конституції США* йдеться про авторів і винахідників, їхні літературні твори та

відкриттях, термін «винахід» — не вживається» [30, 45]. «У Патентному законі США, — пише Ф. Форман, — термін «винахід» (*invention*) вживається, але тлумачиться, і як «винахід» (*invention*) і як «відкриття» (*discovery*)». Підставою є ч. II Розділу 35 «Патентоздатність винаходу і видача патентів». Суддя Річ, який провів велику роботу, щодо вивчення питання патентоздатності заявок на патент, зважаючи на роль судової практики, дійшов до висновку, що «необізнана людина може поставити запитання: що ж є винахід? Кваліфікована в цій галузі людина відповідь: «Винахід, — як констатував Верховний Суд США, — не може бути визначено, це є щось *невловиме*, що повинно мати місце для того, щоб можна було отримати патент» [29, 60].

П. Розенберг констатує, що, згідно з положеннями чинного Закону про патенти США, використовуваний у ньому термін «відкриття», якщо з контексту не випливає іншого, означає винахід або відкриття». Водночас, технічна різниця між винаходом і відкриттям настільки велика, що лише винахід вважається патентоздатним, чисті відкриття такими не є. Термін «винахід» означає те, що було вигадано та створено людиною [30, 45]. Тож, було створене штучно, а не природою! У цьому різниці між правовими положеннями закону США та законів держав ЄПК, України, РФ немає. У чому ж полягає проблема?

Проблема полягає в тлумаченні норм патентного права США, держав ЄПК, України, РФ при їх застосуванні під час отримання патенту та його захисті в суді (зокрема, коли в формулі винаходу серед кола суттєвих ознак є як технічні (штучні), так і наукові/математичні (об'єктивні)). При цьому мають на увазі не ті ознаки, що об'єктивно віддзеркалюють *штучні* явища (патентоздатність), а й ознаки *в математичному виразі*, які віддзеркалюють *об'єктивні* закономірності,

властивості та явища матеріального світу, незалежно від того, чи вносять вони докорінні зміни в рівень наукового пізнання (які, в принципі, є непатентоздатними). При вирішенні описаної вище ситуації в США керуються такими правовими положеннями. П. Розенберг ставить запитання: чи можна в США запатентувати *ідею*? Його відповідь така: «Досить часто говорять, що ця ідея «патентоздатна», а ось ту ідею «не можна запатентувати». Навіть Верховний суд США в своїх висловлюваннях допускає застосування таких фраз. П. Розенберг вважає, що такі фрази є помилковими, і звертає увагу на точність і ясність, щодо термінів, які використовуються в патентному праві. Зокрема, він пише, що ті особи, які добре знайомі з таємницями патентного права, часто термін «ідея» використовують як короткий *еквівалент* слова «винахід» або «фізичне втілення» ідеї, (...) використання її в «матеріальній формі» [30, 94]. При цьому, П. Розенберг вживає словосполучення «...використання ідей в матеріальній формі» в обмін на патент.

Залишається знайти в автора відповідь щодо змісту такої ідеї. П. Розенберг стверджує, що стосовно патентоздатності ідей побутує помилкове уявлення про те, що патентний повірений повинен володіти здібностями математика. Насправді, практика застосування патентного права передбачає знання принципів природничих наук, але водночас не потребує спеціальної підготовки в галузі математики. Справа в тому, що: 1) *кількісні взаємозв'язки* не є об'єктом патентування; 2) *математична формула* належить до кола «чистих ідей». «...Голі ідеї не можна запатентувати». «Звісно, що патентне право, коли це необхідно, допускає використання порівняльних (математичних) методів у зіставленні патентованого винаходу з прототипом, зокрема й за допомогою *математичних обчислень*. Але, зазви-

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

чай, тільки виміри *у ступені проста лінійна екстраполяція і проекція* — не можуть претендувати на титул патентоздатного винаходу» [30, 94].

Залишається з'ясувати, коли необхідно використовувати порівняльні (математичні) методи зіставляючи патентований винахід із прототипом, зокрема й за допомогою математичних обчислень? Оскільки суди США, як і Патентний закон США, не містять загального поняття патентоздатного винаходу, потрібно шукати відповідь в «негативних та позитивних правилах», які застосовують при визначенні винаходу.

Отож на основі аналізу рішень Верховного суду США, можна констатувати, що існує декілька однорідних проблем, а саме винаходи, пов'язані з комп'ютером (1), або винаходи, пов'язані з алгоритмом (2), або винаходи, пов'язані з комп'ютерною програмою (3), або винаходи, пов'язані з «об'єктним кодом» комп'ютерної програми (4). Оскільки, досліджено описану вище проблему під кутом зору співвідношення сутєвих ознак винаходу та, мінімум однієї ознаки від «відкриття», що разом належні до формули винаходу, то вибірково аналізуємо відповідну практику Верховного суду США та звертаємо увагу на термінологію.

А. Зейдель пише, що питання термінології (за визначенням Патентного права США) становить великий інтерес, особливо у випадках щодо патентів на способи, щодо відкриття дії будь-якого закону природи, який не є патентоздатним і, навпаки, патентоздатним є винахід, який полягає у використанні закону природи. Так, у справі фірми «Бадіше Анілін унд зода фабрик» проти «Калле» [31] суд встановив: «Наявна відмінність між винаходом і відкриттям, яка не може бути упущена при розгляді патентів на способи: сутність, на якій базується процес, може раптово і несподівано перерости у відкриття. Винахідник може

опинитися в ситуації, коли він не в змозі зрозуміти закон, на підставі якого відбувається процес... Якщо він є першою людиною, що дає світові як результат свого методу новий і цінний промисловий виріб, йому повинно надатися право на захист в суді» [32, 71].

З цього можна дійти висновку: Патентне відомство США не має права вимагати від винахідника, який подав заявку на отримання патенту на винахід, пов'язаний з комп'ютером, у патентній формулі якого є і ознаки математичні, що віддзеркалюють саме той або той закон природи, знання цього закону. Це не повна відповідь на основне запитання, але вона непрямо свідчить, що остаточне рішення щодо таких заявок залежить від інших умов.

Р. Купер, експерт у галузі електротехніки, коментуючи патентне право США та практику його застосування судами, звертає увагу на такі положення: практично всі винаходи щодо ЕОМ є *вдосконаленнями відомих рішень*. Відповідно, вони можуть відрізнятися: а) конструкцією, б) способом, в) кінцевим результатом. Вказані відмінності і є мірою новизни, тому основне питання в такому: чи є вони очевидні для особи, що має звичайну кваліфікацію в галузі, до якої належить об'єкт. (У нашому випадку, об'єктами є ЕОМ та комп'ютерна програма). По-друге, винахідник повинен не тільки поставити задачу, яку він повинен вирішити, але також вказати, як вирішити задачу [33, 87].

Звернемо увагу на те, що суди США використовують терміни «задача», «вирішення задачі». Так, у рішенні по справі між Барсоном і Фогейльмом суд зазначив: «винахід полягає в *формуванні задачі* та вказівки засобів для практичного її рішення й отримання необхідного результату» [33, 87]. Зауважимо, що немає вимоги, щодо технічного характеру до такого результату, відповідно до ст. 52 ЄПК.

Заслуговує на увагу й коментарій до справи між Кохрен і Дінер (1877

року) [33, 88] члена Верховного суду США Бредлі, який вважається чинним нині, щодо розуміння такого об'єкта винаходу як спосіб. Воно потрібне для порівняння із сучасним тлумаченням, стосовно винаходів на спосіб, пов'язаних з комп'ютером. «Спосіб — це метод обробки матеріалів, що має на меті отримання необхідного результату. Це — дія чи комплекс дій над певною речовиною або виробом, які здійснюються для видозмінення цієї речовини чи виробів. (...) Обладнання, що використовується для здійснення будь-якого процесу, може бути та не бути патентоздатним, а власне процес, незважаючи на це, може бути патентоздатним».

Таким правовим положенням керуватимемося, порівнюючи з відповідними приписами Роз'яснення СРСР «О признании изобретениями объектов вычислительной техники, характеризующихся математическим обеспечением ЭВМ» [34], щодо використання словосполучення «власне процес». Зауважимо, що в такому разі перспектива охорони прав на винаходи на спосіб, які пов'язані з комп'ютерами, можна поділити на спосіб «без заліза» (ЕОМ) та спосіб «із залізом (ЕОМ).

Отже, на підставі проведеного аналізу складу елементів стандарту патентоздатності винаходу США можна дійти певних висновків:

1. Єдиного узагальненого легального визначення поняття стандарту па-

тентоздатності винаходу в законодавстві США не існує. Воно складається з кола вимог, які передбачені в Законі про патенти США (1952 року); численних адміністративних актах, зокрема, постанови Патентного відомства США; в рішеннях судів США, які офіційно є джерелом права та впливають на формування критеріїв стандарту патентоздатності винаходу.

2. На підставі судового прецедентного права США дається тлумачення ключових понять патентного права США, таких, як:
 - 1) відомий рівень техніки;
 - 2) новизна;
 - 3) придатність;
 - 4) неочевидність винаходу;
 - 5) доктрина еквівалентів, а також критеріїв стандарту патентоздатності винаходу.
3. У США видають патенти не тільки на класичні винаходи на «технічні рішення», чи на ті, що мають «технічний характер», за термінологією патентного права країн континентальної Європи, і не тільки на алгоритми (математика), що разом охоплюються поняттям «науково-технічної сфери, технології», але, навіть і поза цією сферою, наприклад, на бізнес-проекти. ♦

Список використаних джерел

1. Kuber A. *Computer-Programme und Software-Engineering in patentrechtlicher Sicht* / Kuber A. — Mitt., 1975 — № 6. — P. 101–107.
2. Олейников О. В. *Анализ форм правовой охраны математического обеспечения ЭЦВМ в США, ФРГ и Японии* / О. В. Олейников // *Информационные материалы по патентованию изобретений*. — М., 1977. — Вып. 7. — С. 25–35.
3. Арешев Т. А. *Экспертиза устройств, характеризующихся математическим обеспечением. ЭВМ* / Т. А. Арешев, М. Н. Ермаков, Н. С. Попов // *Вопросы изобретательства*. — 1977. — № 9. — С. 19–22.
4. Köhler R. *Der urheberrechtliche Schutz der Rechenprogramme*. — München: *Urheberrechtliche Abhandlungen des Max-Planck Instituts für ausländisches und internationales Patent-, Urheber- und Wettbewerbsrecht*, 1968. — 92 S.

5. Kolle G. *Der Rechtsschutz von Computer Programmen aus nationaler und internationaler Sicht* / Kolle G. — GRUR. — 1. Teil : 1973. — № 12. — S. 611–620 ; 2. Teil : 1974. — № 1. — S. 7–20.
6. Zahn R. *Urheberrecht and Computer-Programme // Versuch einer Sestandaiif nahine* / R. Zahn. — GRUR. — 1978. — № 4. — S. 207–219.
7. Möhring P. *Die Schutzfdhigkeit von Programmen fur Datenverarbeitungs-maschinen/ P. Möhring.* — GRUR. — 1967. — № 6. — S. 269.
8. Ермаков М. Н. О диалектико-материалистическом подходе к решению проблемы защиты алгоритмов программ, кодов нормами изобретательского права / М. Н. Ермаков // Теория и практика научно-технической экспертизы и ее роль в развитии технического прогресса. — М., 1972.
9. Рясенцев В. А. Правовое регулирование отношений, основанных на создании и использовании алгоритмов и программ / В. А. Рясенцев, В. С. Мартемьянов, А. И. Масляев // Советское государство и право. — 1987. — № 2. — С. 20–28.
10. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / [Каніца Ю. М., Ступак С. К., Воробійов В. П. та ін.] ; за ред. Ю. М. Каніци. — К. : Слово, 2006. — 1104 с.
11. Гельб А. Б. Правовые проблемы охраны в СССР изобретений-алгоритмов, относящихся к программному управлению устройствами вычислительной техники и технологическими процессами / А. Б. Гельб, И. Э. Мамиофа // Социальные и правовые вопросы развития вычислительной техники и научно-технического творчества. Труды по социальным проблемам кибернетики. Ученые записки Тартуского государственного университета. — Тарту. — 1989.
12. Ладник В. Доцільність і можливість охорони комп'ютерних програм нормами патентного права / В. Ладник // Інтелектуальна власність. — 2002. — № 9. — С. 12–16.
13. Петренко С. А. Правова охорона комп'ютерної програми як винаходу [Електронний ресурс] / С. А. Петренко. — Режим доступу до ресурсу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=57.
14. Мочёнов Н. Ю. Правовая охрана программ для ЭВМ : дисс... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мочёнов Николай Юрьевич. — Москва, 2007. — 137 с.
15. Ланг Йоханес. Патентоздатність програмного забезпечення в Німеччині = Lang J. *Computerimplemented inventions — the German view* / Johannes Lang // *Intellectual Asset Management.* — May/June 2009. — P. 93–96. — Mode of access: <http://www.iam-magazine.com/issues/article.ashx?g=7f641fb2-5d84-40bf-80ca-1a0b49413b5d>.
16. Кашин А. Ю. О способе как объекте изобретения в области автоматизации и вычислительной техники» / А. Ю. Кашин // Вопросы изобретательства. — № 7. — 1989. — С. 25–26.
17. Проект Директиви Європейського Парламенту та Ради від 25.06.2002 року «Про патентоздатність винаходів, пов'язаних з комп'ютером» від 20.02.2002 року [Електронний ресурс] // Official Journal COM/2002/0092 final — COD 2002/0047) OJ C 151E, 25.6.2002, p. 129–131. — Режим доступу до ресурсу : <http://eur.lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52002PC0092:EN:NOT>.
18. Патентний Акт прийнятий Конгресом Сполучених Штатів у 1790 році, у редакції 1952 року.
19. Кнаш В. Логика в правовом сознании : пер. с чешск. / общ. ред., вступ. ст. А. Б. Венгерова ; В. Кнаш, А. Герлох. — М. : Прогресс, 1987. — 312 с.
20. Яичков К. К. Изобретение и его правовая охрана в СССР / К. К. Яичков. — АК СССР: Изд-во АН СССР, 1961 — 220 с.

21. Основы патентного права / Хейфец И. Я. ; предисл. : Мартенс Л. К. — Л. : Науч. химико-техн. изд-во, 1925. — 416 с.
22. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 року № 435-IV : зі змінами та доповненнями станом на 30.04.2009 року [Електронний ресурс] // Голос України. — 2003. — № 45. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
23. Постановление Совета Министров СССР «Об утверждении Положения об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях» от 21.08.1973 года № 584 [Электронный ресурс] // СП СССР. — 1973. — № 19. — Ст. 109. — Режим доступа: <http://www.libertarium.ru/patent-1973>
24. Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации (постатейный) / Э. П. Гаврилов, В. И. Еременко. — М. : Экзамен, 2009. — 973 с.; Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (постатейный) : Ч. 4 / Э. П. Гаврилова, О. А. Городова, С. П. Гришаева [и др.]. — М. : Велби, Проспект, 2008. — 784 с.
25. Антимонов Б. С. Курс советского гражданского права: изобретательское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. — М. : ГИЮЛ, 1960. — 227 с.
26. Жуков В. И. Исходные посылки становления охраноспособности программных средств ЭВТ // Правовые проблемы программирования вычислительной техники и изобретательства. Труды по социальным проблемам кибернетики. Ученые записки Тартуского государственного университета. — Тарту. — 1988. — 156 с.
27. State Street Bank & Trust Co. V. Signature Financial Group [Electronic resource] // 149 F.3d 1368 (Fed. Cir. Jul. 23, 1998) — Mode of Access : <http://caselaw.findlaw.com/us-federal-circuit/1152542.html>.
28. Кузьмина О. М. Критерии и объем патентной охраны по законодательству Германии и России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 [Электронный ресурс] / О. М. Кузьмина. — М., 2002. — 169 с. РГБ ОД, 61:02-12/1210-X. - Режим доступа к ресурсу: <http://www.dslib.net/civil-pravo/kuzmina2.html>
29. Форман Ф. І. Патентоздатність винаходу / Ф. І. Форман // Изобретения — заявки, экспертиза, патенты / ред.-сост. Х. И. Форман; пер. Л. О. Сольца. — М. : ЦНИИПИ, 1969.
30. Розенберг П. Основы патентного права США / П. Розенберг ; общ. ред. и вступ. ст. д.ю.н. В. П. Мазолина. — М. : Прогресс, 1979. 462 с.
31. Badische Anilin & Soda-Fabrik v Kalle et. al. Circuit Court S. D. — New York, May 8. — 1899 [Electronic resource] // — Mode of Access : : <http://openjurist.org/94/f1d/163>.
32. Зейдель А. Г. Патентоздатність винаходу / А. Г. Зейдель // Изобретения — заявки, экспертиза, патенты / ред.-сост. Х. И. Форман; пер. Л. О. Сольца. — М. : ЦНИИПИ, 1969.
33. Купер Р. Г. Патентоздатність винаходу / Р. Г. Купер // Изобретения — заявки, экспертиза, патенты / ред.-сост. Х. И. Форман; пер. Л. О. Сольца. — М. : ЦНИИПИ, 1969.
34. О признании изобретениями объектов вычислительной техники, характеризующихся математическим обеспечением ЭВМ : Разъяснение Госкомизобретений от 13.11.1975 года № 4. [Электронный ресурс] // Бюллетень нормат. актов министерств и ведомств СССР. — 1976. — № 6 — Режим доступа к закону : <http://docs.cntd.ru/document/9018369>

Надійшла до редакції 23.07.2012 року